५१

वामदेवो गौतमः। उषाः। त्रिष्टुप्

इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्ज्योतिस्तमसो वयुनावदस्थात्।
नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृणवन्नुषसो जनाय॥ ४.०५१.०१

इदं त्यत्- तदेतत्। पुरुतमम्- अतिशयेन प्रभूतम्। वयुनावत्- ज्ञानयुक्तम्। ज्योतिः। पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः। तमसः- अन्धकारात्। अस्थात्- उदतिष्ठत्। नूनम्- सत्यम्। दिवो दुहितरः- दिव्याः। विभातीः- ज्योतिष्मत्यः। उषसः। जनाय- विशे। गातुम्- मार्गम्। कृणवन्- कुर्वन्ति ॥१॥

अस्थुरु चित्रा उषसः पुरस्तान्मिता इव स्वरवोऽध्वरेषु।
व्यू व्रजस्य तमसो द्वारोच्छन्तीरव्रञ्छुचयः पावकाः॥ ४.०५१.०२

चित्राः- असाधारण्यः। उषसः। पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः। अध्वरेषु- ध्वररहितकर्मसु। मिता इव स्वरवः- उपयुक्ततीक्ष्णायुधानीव। व्रजस्य- आवारकस्य। तमसः- अन्धकारस्य। द्वारा- द्वाराणि। शुचयः- दीप्तिमत्यः। पावकाः- पवित्राः। वि उच्छन्तीः। अव्रन्- व्यावृण्वन् ॥२॥

उच्छन्तीरद्य चितयन्त भोजान्राधोदेयायोषसो मघोनीः।
अचित्रे अन्तः पणयः ससन्त्वबुध्यमानास्तमसो विमध्ये॥ ४.०५१.०३

अद्य- इदानीम्। उच्छन्तीः- तमो विवासयन्त्यः। भोजान्- यजमानान्। राधोदेयाय- संसिद्धिदानाय। चितयन्तीः- प्रज्ञावतः कुर्वत्यः। मघोनीः- सम्पद्वत्यः। उषसो भवन्ति। अचित्रे- अचायनीये। तमसः- अन्धकारस्य। विमध्ये। अन्तः। अबुध्यमानाः- जागरणरहिताः। पणयः- लोभभावनाः। ससन्तु- स्वपन्तु। उषा ज्ञानोदयदेवतेति कारणेन तस्या उदये लोभस्वार्थभावनानां स्वापः प्रार्थ्यते ॥३॥

कुवित्स देवीः सनयो नवो वा यामो बभूयादुषसो वो अद्य।
येना नवग्वे अङ्गिरे दशग्वे सप्तास्ये रेवती रेवदूष॥ ४.०५१.०४

Dr. Rangaji

सनयः- सनातन्यः। देवीः- देव्यः। उषसः- हे प्रभात्यो ज्ञानोदयदेवताः। अद्य- इदानीम्। वः- युष्माकम्। नवः- अभिनवः। यामः- मार्गः। कुवित्- बहुवारम्। बभूयात्- भवेत्। येन। नवग्वे दशग्वे अङ्गिरे- बहुगतय अङ्गनशीलायोपासकाय। सप्तास्ये- भूर्भुवरादिसप्ताध्यात्मसाधनभूमिकोपेताय। रेवतीः- सम्पद्वत्यः। रेवत्- सम्पद्यथा भवति तथा। ऊष- विभातं कृतवत्यः ॥४॥

यूयं हि देवीर्ऋतयुग्भिरश्वैः परिप्रयाथ भुवनानि सद्यः।
प्रबोधयन्तीरुषसः ससन्तं द्विपाच्चतुष्पाच्चरथाय जीवम्॥ ४.०५१.०५

यूयम्। हि- खलु। देवीः- देव्यः। ऋतयुग्भिः- यज्ञगामिभिः। अश्वैः- प्राणतुरगैः। सद्यः- क्षणेन। भुवनानि- लोकान् प्रति। परिप्रयाथ- गच्छथ। ससन्तम्- स्वपन्तम्। द्विपाच्चतुष्पात् जीवम्। चरथाय- चरणाय। प्रबोधयन्तीः- प्रकर्षेण बोधयन्त्यः। उषसो भवन्ति ॥५॥

क्व स्विदासां कतमा पुराणी यया विधाना विदधुर्ऋभूणाम्।
शुभं यच्छुभ्रा उषसश्चरन्ति न वि ज्ञायन्ते सदृशीरजुर्याः॥ ४.०५१.०६

यया। ऋभूणाम्- रश्मीनां चित्किरणानामित्याध्यात्मिके। विधाना विदधुः- विधयो विधीयन्ते। आसाम्- तासां मध्ये। क्व स्वित्। कतमा- का। पुराणी- पुरातनी। यत्- यदा। शुभ्राः- शुक्लाः। उषसः। शुभम्- शोभनम्। चरन्ति- आचरन्त्यो भवन्ति। तदा। न विज्ञायन्ते- आसां विशेषो न ज्ञायते। अजुर्याः- नव्या उषसः। सदृशीः- समा एव सन्ति। आसां सादृश्येन विशेषो न ज्ञायत इति भावः ॥६॥

ता घा ता भद्रा उषसः पुरासुरभिष्टिद्युम्ना ऋतजातसत्याः।
यास्वीजानः शशमान उक्थैः स्तुवञ्छंसन्द्रविणं सद्य आप॥ ४.०५१.०७

यासु। ईजानः- यजन्। उक्थैः- मन्त्रैः। शशमानः- शंसमानः। स्तुवन् शंसन्- मन्त्रभावनां कुर्वन्। सद्यः- तदैव। द्रविणम्- दैवीं सम्पदम्। आप- अवाप। ताः। भद्राः- कल्याण्यः। उषसः- प्रभात्यो

Dr. Rangaji

ज्ञानोदयदेवताः। पुरा- पुरातनकालात्। आसुः- अभवन्। अभिष्टिद्युम्नाः- काम्यप्रकाशाः। ऋतजातसत्याः- प्रकृतिनियत्यर्थं जाताः सत्याः। ॥७॥

ता आ चरन्ति समना पुरस्तात्समानतः समना पप्रथानाः।
ऋतस्य देवीः सदसो बुधाना गवां न सर्गा उषसो जरन्ते॥ ४.०५१.०८

ताः। पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः। आ- सर्वतः। चरन्ति- सरन्ति। समना- सहृदयाः। समानतः समना- समभावनया सचित्ताः। पप्रथानाः- प्रथमानाः। ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य। देवीः- देव्यः। सदसः- सदः। बुधानाः- बोधयन्त्यः। गावां न सर्गाः- रश्मिसर्गा धेनुसर्गा इव। जरन्ते- स्तूयन्ते ॥८॥

ता इन्वेऽव समना समानीरमीतवर्णा उषसश्चरन्ति।
गूहन्तीरभ्वमसितं रुशद्भिः शुक्रास्तनूभिः शुचयो रुचानाः॥ ४.०५१.०९

ताः। नु- क्षिप्रम्। एव। समना- सहृदयाः। समानीः- समचित्ताः। अमीतवर्णाः- अप्रमेयाः। उषसः- प्रभात्यो विद्याः। चरन्ति- सरन्ति। अभ्वम्- महत्। असितम्- अन्धकारम्। रुशद्भिः- स्वप्रकाशैः। गूहन्तीः- आच्छादयन्त्यः। तनूभिः- स्वकीयरूपैः। शुक्राः- शुभ्राः। शुचयः- पवित्राः। रुचानाः- रोचमाना भवन्ति ॥९॥

रयिं दिवो दुहितरो विभातीः प्रजावन्तं यच्छतास्मासु देवीः।
स्योनादा वः प्रतिबुध्यमानाः सुवीर्यस्य पतयः स्याम॥ ४.०५१.१०

दिवो दुहितरः- दिव्याः। विभातीः- ज्वलन्त्यः। देवीः- देव्यः। प्रजावन्तम्- सन्ततियुक्तम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। अस्मासु। यच्छत- दत्त। स्योनात्- आनन्दे निमित्ते सति। वः- युष्मान्। प्रतिबुध्यमानाः- प्रबोधयन्त्यः। सुवीर्यस्य- शोभनवीर्यस्य। पतयः- पालकाः। स्याम- भवेम ॥१०॥

तद्वो दिवो दुहितरो विभातीरुप ब्रुव उषसो यज्ञकेतुः।

Dr. Rangani

वयं स्याम यशसो जनेषु तद्यौश्च धत्तां पृथिवी च देवी॥ ४.०५१.११

दिवो दुहितरः- दिव्याः। विभातीः- ज्वलन्त्यः। उषसः। यज्ञकेतुः- यज्ञेन प्रज्ञावान् सन्। वः- युष्मान्। उप ब्रुवे- स्तौमि। वयम्। जनेषु- प्रजासु। यशसः- कीर्तिमन्तोऽन्नवन्तो वा। स्याम- भवेम। द्यौश्च पृथिवी च देवी- द्यापृथिव्यौ। तत्- तां कीर्तिं तदन्नं वा। धत्ताम्॥११॥

Dr. Ranganji